

DEVLAR BILAN BOTIR CHO'PON

(Polyak xalq ertagi)

Bir dehqon yigit bo'lgan ekan, afti-angori shu qadar xarob ekanki, egnidagi kiyimlari mingyamoq, oyog'idagi chorig'i undan battar. Boshi oqqan tomonga ketib borarmish-u, yurishi sira unmasmish: oyoqlari qumga chuqur-chuqur botib ketar, yo'l chekkasidagi tikonli butalar kiyimini yumdalab tortar ekan. Shuncha yursa ham hali-veri yo'lning oxiri ko'rinay demasmish.

Dehqon yigitning oti Pavel ekan, onasi erkalab uni Pavlusha — Paveljon deb chaqirar ekan.

Xo'sh, Paveljon shu ketishida qayoqqa yo'l oldi ekan? Uyida oyog'ini cho'zib, mazza qilib o'tirsa bo'lmasmidi?

Eh, uyi bo'lmasa, boshpanasi bo'lmasa, qayerda ham mazza qilib o'tirardi? Boray desa na biron urug'i, na biron aymog'i bor. Onasi allaqachonlar o'lib ketgan, otasi ham shu yil bahorda bir yotganicha, qaytib turmay, bandalikni bajo keltirgan ekan.

Bir kulbai vayronadan bo'lak otasining hech vaqosi bo'lmagan ekan: sho'rlikning peshonasiga na bir parcha yer, na bir tirraqi buzoq bitilgan ekan.

Oxiri Pavel otameros kulbani sotishga majbur bo'libdi. To'g'ri, boshpanasiz qolibdi, ammo boshqa chorasi ham yo'q ekan-da: uni dunyoga keltirgan o'z padarini yuvib-tarab, kafanlab joyi rostoniga yubormasa bo'ladimi? Sho'rva ketsa ketsin, obro' ketmasin. Biron-bir rasmu amal yo'qki, pulsiz bitsin: tobutkashga — tobut puli, go'rkovga — go'r puli, ksendzga — janoza puli, tuproqqa muqaddas suv sepgani uchun ibodatxona xizmatkoriga — xizmat puli, qo'ng'iroqchiga — dafn qo'ng'irog'i uchun qo'ng'iroq puli.

Kulbani qanchaga sotgan bo'lsa, bir tiyini ham qolmay hammasini dafn marosimiga yaratibdi. O'zida o'nta barmog'idan boshqa hech vaqo qolmabdi-yu, ishonganim senlarsan, deb ish qidirib yo'lga tushgan kuni ekan.

Yurib-yurib bir chorrahaga duch kelibdi. Qayoqqa yurishini bilmay kalovlanibdi. Yetimlikni dushmaningning ham boshiga solmasin. Turibdi- turibdi-da, dehqon yigit Opolva shahriga borishga ahd qilibdi. U yerning knyazini juda boy deyishadi.

Darhaqiqat knyazning ham, graflarning ham yerlari, yaylovlari, o'tloqlari shu qadar ko'p ekan- ki, bir kunda ham, ikki kunda ham aylanib chiqib bo'lmas ekan, ho'kiz-qo'toslari, qo'y-qo'zilari, echki-yu tozilarining bo'lsa son-sanog'i yo'q ekan. Faqat yer haydaydigan, molini va kuchugini boqadigan odamgina zarur bo'lib turgan ekan.

«Menga ham u yerda ish topilishi turgan gap!» — debdi Pavel va Opovalga olib boradigan yo'lga burilibdi.

U yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Bir vaqt shaharning baland devoriga duch kelibdi. Omad ham kulib boqibdi. U cho'ponlikka yollanib, qo'zili sovliqlarni boqa boshlabdi.

Ertasiga kun chiqishi bilan keksa cho'pon uni qop-qorong'i qalin o'rmonga tutash yaylovga boshlab boribdi va shunday debdi:

-Qo'ylarni shu yaylovda boq, huv daryogacha yoyib boraver, ammo o'rmonga kirib ketishidan ehtiyot bo'l.

-Nimaga? — deb so'rabdi Pavel.

Cho'pon qoshlarini chimirib, o'rmon tomonga xavotirli qarab qo'yibdi va debdi:

-O'rmonda uch dev yashaydi. Kichigining bo'yi naq kemabop uzun archaday keladi. Kattasining bo'yi eng baland qarag'ay bilan baravar. Devlar biz odamlarni o'lguday yomon ko'rishadi. O'rmonda qo'y boqib yurganingni ko'rib qolsa bormi, abjag'ingni chiqaradi — sendan ham, qo'ylardan ham nom-nishon qolmaydi. Ha, ishqilib o'rmon tomonga yaqin bormasang bo'lgani!

Shudringlar qurib, oftob yoyilganda Pavel qo'ylarni yaylovga haydabdi. Xuddi keksa cho'pon aytganiday o'rmonga kirmay chekka-chekkalarda boqibdi. Lekin o'rmondagi o'tlar

ko‘m-ko‘k, qalin, shirali bo‘lib, naq belga urarkan, yaylovdagisi esa oftobdan qovjirab, mollar poymol qilib tashlagan ekan. Qarag‘aylarning tagida esa qulupnaylar xuddi birov qizil marjonlarni to‘kib ketganday, qip-qizil bo‘lib, pishib yotar ekan.

Bir kun o‘tibdi, ikki kun o‘tibdi...

Pavel qo‘ylarni yaylovda boqib yuraveribdi, lekin bir xayoli ko‘m-ko‘k o‘tlar-u qip-qizil qulupnaylarda bo‘lib, o‘rmon uni o‘ziga tortaveribdi. Shunda uning xayolidan: «Qo‘ylarni o‘rmonga emas, o‘rmon chekkasidagi ochiq maydonga haydab borsam-chi. Bir yoyilib, to‘yib o‘tlab olardi. Men ham qulupnaylardan yeb, qornimni to‘ydirardim», degan gaplar kechibdi.

Shunday qilib u qo‘ylarini o‘rmonga haydabdi. Qo‘ylar shirali o‘tlardan qorinlari to‘yguncha o‘tlabdi, hatto ikkala biqinlari do‘mpayib chiqibdi.

Quyosh o‘zining yotoqxonasi tomon og‘ibdi. Pavel suruvni qo‘tonga haydab kirganida kekxa cho‘pon shunday debdi:

-Bu deyma, o‘g‘lim, qo‘ylarni qayerda boqib kelding? Biqinlari naq portlab ketay deyapti-ya!

-Ja unaqa emasdir-ov, — debdi Pavel kamtarlik bilan. — Shundoq o‘ngurda, daryo bo‘yida o‘tlatib kelayapman.

Bir galga ish xamirdan qil sug‘urganday bita qolibdi, bundan biroz dadil tortgan cho‘ponvachcha qalin o‘rmondan cho‘chimay qo‘yibdi. Har kuni qo‘ylarini o‘sha joyda o‘tlatib, asta-asta o‘rmon ichkarisiga kirib boraveribdi. Lekin biron marta ham devlarga duch kelmadibdi, qo‘ylar bo‘lsa kechqurun qopday dum-dumaloq bo‘lib qaytaveribdi.

«Dev-dev deydi-yu, devning qorasi ham ko‘rinmaydi-ku, — deb o‘ylabdi bola. — Bir haftadan beri o‘rmon kezaman, loaqal bittasi duch kelmasa».

Cho‘pon bolaning endi butunlay ko‘ngli xotirjam bo‘libdi.

Bir hafta, ikki hafta... o‘tibdi.

Kunlarning birida u qo‘ylari bilan o‘rmonning ancha ichkarisiga borib qolibdi. U yerda uchi xuddi osmonga tegib turuvchi eman o‘sarkan, tomirlari yuz gaz yer ostiga yoyilib ketganmish, shoxlari quyosh yuzini to‘shib olganmish. Yaproqlari shitirlaganda xuddi quturgan dengizday shovillagan ovoz chiqararmish.

Qo‘ylar eman atrofida o‘tlab yuraveribdi, Pavel esa soyada o‘tirgancha, kappalab qulupnay tushira boshlabdi. Birdan allaqayoqdan shamol esib kelibdi-da, eman shoxlarini chayqay boshlabdi, yaproqlar shatir-shutur qilib, xuddi qo‘shiqqa o‘xshash ovoz chiqaribdi.

Pavel jimgina quloq sola boshlabdi. Yaproqlarning shitirlashi rostdan ham so‘zlarga aylanib, biram yoqimli qo‘shiq tarala boshlabdiki, also qo‘yavering:

Pavlu-u-usha, Pavlu-u-usha.
Quloq solgil, jon uka,
Karomatli ovozim,
Karomatli ovozim,
Yuragingga joylab ol.
Belni qo‘lga ol tezroq,
Qop-qorong‘i tun chog‘i
Qop-qorong‘i tun chog‘i
Oldinga kel beboshvoq.
Tagimdan chuqur qilib
O‘ra qazgil rosmana.
Qo‘rqmay qazaver, jonim,
Qo‘rqma, o‘zim bor, mana.
Senga bir sir aytayin:
Xuddi mening tagimdan,

Xuddi mening tagimdan
Shamshir ko‘milgan tayin.
Xarsang toshning ostida
Ildizlar orasida
Yotibdi qancha yillar,
Yotibdi qancha yillar.
Chaqmoqday charaqlagan
Dami o‘tday chaqnagan
Bu shamshir senikidir,
Bu shamshir senikidir.
Shamshirni olgan odam
Eng botir bo‘lur har dam.
Uni tutgan har bir zot
Devlarni qirar bot-bot.
Tunni g‘animat bilib
Tagimdan qazgil o‘ra.
O‘zgamas, qazgil o‘zing,
O‘zgaga berma so‘zing.

Pavelning badanidan muzday ter chiqib ketibdi. Demak, cholning devlar to‘g‘risidagi gaplari rost ekan-da?!

Bolakay bir o‘ng tomonga, bir so‘l tomonga alang-jalang ko‘z tashlagancha shoshib-pishib qo‘ylarini o‘rmondan haydashga tushibdi...

«Zim-ziyo, oysiz tun cho‘kishini poylashdan o‘zga choram yo‘q», deb o‘ylabdi cho‘ponvachcha va sabr bilan kuta boshlabdi.

Lekin ancha vaqt kutishga to‘g‘ri kelibdi: osmonda o‘n to‘rt kunlik oy parpirab turganmish. Harna qilganda ham u asta-sekin og‘a boshlabdi: kumush barkashdek aylana kelgan to‘linoy mashriqdan mag‘rib yoqqa o‘tib olibdi. Oxiri oyning tanasi kichraymoqqa boshlabdi. Ana, uning o‘ng biqini ko‘zdan yo‘qoldi, xuddi birov cho‘rt uzib olgandek. Kichraya-kichraya hozirgina parpirab turgan to‘linoydan bor-yo‘g‘i bir o‘roqcha qolibdi, xolos. Ko‘p o‘tmay o‘roqcha ham butunlay ko‘zdan g‘oyib bo‘libdi.

Baland osmonda yulduzlar jimjima qilar, yer yuzi esa zim-ziyo tun qo‘ymda ekan.

«Ayni payti», — debdi o‘zicha cho‘pon va asta qo‘tondan chiqibdi-da, qop-qorong‘i o‘rmon tomonga yurib ketibdi.

Tanish yo‘ldan, ochiq yaylovdan dadil yurib o‘tibdi-yu, o‘rmonga kirishi bilan yuragini vahima bosibdi. Har bir ko‘ringan daraxt yashirinib turgan devga o‘xsharmish. Pavel yuragini hovuchlagancha to‘nkalarining orqasiga bekina-bekina olg‘a intilibdi... Qorong‘ida sira bilib bo‘lmasmish: mana bunisi nima ekan-a — archami yo dahshatli devning oyog‘imi? Hov anavi-chi? Yerdan chiqib turgan ildizmi-yo uni pashshaday ezg‘ilab tashlashga tayyor turgan devning botmon etigimi?!

O‘rmon shunaqangi qorong‘i va jimjit ekanki, go‘yo tirik jonzot yo‘qday, bamisoli bu yerda umrbod quyosh chiqmaydiganday.

Pavelning yuragi naq halqumiga kelibdi, halizamon ko‘ksidan otilib chiqsa ajab emas, oyoqlari bukilib-bukilib ketarmish, goh u, goh bu daraxtni panalab, oxiri yaydoq dalaning qoq o‘rtasida o‘sib yotgan keksa emanga yetib olibdi. Pavel qora terga botib ketganmish.

Shunda birdaniga qo‘rquvdan asar ham qolmabdi. Go‘yo eman uning yonini olib, yupatgandek bo‘libdi. Pavel qaddini rostlab, kaftlariga tuflabdi-da, obbo deb, shu yerni qazishga tushib ketibdiki, qo‘yaverasiz. Ishiga xalaqit qilmay deb eman ildizlarini biqiniga tortarmish.

Pavel yerni odamning beli chuqurligida kavlaganda birdan nimadir yalt etibdi. Yana jinday kavlagan ekan, tuproq tagidan qilich dastasi ko‘rinibdi. Pavel oyoqlarini yerga tirab, qilich dastasidan mahkam tutib, bir tortgan ekan, olovday yarqiragan qilich sug‘urilib chiqibdi. Qilichning tobidan butun o‘rmon kunduzday yorishib ketibdi. Daraxt tanalari oltin ustunday tovlanibdi, butalar qip-qizil alanga tusiga kiribdi, qalin barglari bamisoli zar yomg‘iri yoqqanday jimjima qilib titrarmish: keksa eman bo‘lsa shoxlarini chayqab, past tovushda shitirlab shunday xirgoyi qilibdi:

Chaqmoqday charaqlagan
Dami o‘tday chaqnagan
Bu shamshir senikidir,
Bu shamshir senikidir.
Pavlu-u-usha...
Pavlu-u-usha...
Uni tutgan har bir zot
Devlarni qirar bot-bot

Pavel sermyagasining etagiga qilichni yashiribdi-yu, ochiq maydonga oshiqibdi. Cho‘ponvachchani tanib bo‘lmasmish: shaxdam-shaxdam odimlar tashlab, gerdaygancha shitob bilan ketib borarmish. Atrofga mardona nazar solib, ora-chora do‘q aralash qichqirib qo‘yarmish:

-Qani, mard bo‘lsang maydonga chiq, sen bilan o‘zim gaplashaman!

Etak teshigidan qilich yiltillab, Pavelning orqasidan chiziq tortib kelayotganmish.

Ertasiga Pavel qo‘ylarni yaylovga haydab kelibdi. Eman tagida qilichni qo‘lida mahkam tutgancha ancha vaqt o‘tiribdi, birdan cho‘pon bola yerning dirillayotganini, nimadir guvillayotganini sezibdi. Hoynahoy bu dev bo‘lsa kerak, o‘zi ham to‘g‘ri emanga qarab kelayotibdi. Buni qarangi, Pavel o‘ylaganiday bo‘lib chiqibdi: qarasa, o‘rmon ichidan ikki qurigan qarag‘ay to‘g‘ri shu tomonga qarab kelayotganmish.

Lekin bu qarag‘ay emas, balki devning oyoqlari ekan.

Dev yalanglikka chiqib kelibdi — boshi emanning uchidan ham balandda, ko‘zlari cho‘g‘day qip- qizil emish. U bo‘g‘iq ovozda o‘kirib:

-Hoy chuvalchang, mening o‘rmonimda nima qilib yuribsan? — debdi. O‘zi bo‘lsa qo‘lidagi uzun temir so‘yilim tinimsiz o‘ynatarmish.

Cho‘pon bola qilichni mahkam tutgancha, devga qarab dangal shunday debdi:

-Qani, menga tegib ko‘r-chi!

Dev qulochkashlab turib so‘yilmi aylantirib solibdi, Pavlusha chap berib, chetga qochibdi. So‘yil yerga naq uch quloch botib turganmish. Cho‘pon bola yugurib devning orqasiga o‘tibdi-da, to‘pig‘idan qilich solibdi.

Dev bir to‘lg‘anib tushibdi, chayqalib, gandraklab ikkala qo‘li bilan ikki qarag‘aydan tutibdi, so‘ng daraxtlar bilan qo‘shilib yerga qulabdi-yu, jon beribdi.

Cho‘pon bola hayron qolibdi: bor-yo‘g‘i to‘piqqa qilich solgan edi, dev bo‘lsa oyog‘i tagida tog‘day bo‘lib o‘lib yotibdi. Bundan chiqdi, qilich tilsim qilich ekan-da!

Pavlusha endi atrofga qo‘rqmasdan ko‘z yugurtiribdi-da, baland ovozda qichqiribdi:

-Hoy, devning sherigi, qani, chiq maydonga — olishamiz! Qolgan ikkoving baravar chiqib kelaver, boshlaringni sapchaday uzaman!

Pavlusha shunday deb qichqirarmish-da, qilichini sermab-sermab qo‘yanmsh. Har sermaganda o‘rmon yashin chaqnaganday yorishib ketar, oltin yaproqlar jimjima qilar, baxmalday silliq to‘slarni nur yalab o‘tar ekan.

-Chiqinglar dedim, hoy devlar, olishamiz!

Biroq javob o‘rniga shamolning guvillashi-yu qushlarning chug‘uri eshitilibdi, xolos.

Ertasiga cho‘pon bola qo‘ylarini o‘rmondagi yaylovga haydab kelibdi. Keksa eman tagiga kelib kuta boshlabdi. O‘lgan devdan faqat yerdagi kattakon chuqur xandaq nishona qolibdi, xolos.

Oradan birmuncha zamonlar kechib, o‘rmondan tag‘in bir dev chiqib kelibdi. Uning oyoqlari ostida ulkan daraxtlar maysaday egilar, qoyatoshlar bir bo‘lak kesakday uvalanib ketar, changib, atrofga sochilarkan.

Bu dev yelkasida doim temir gurzi ko‘tarib yurar ekan.

-Akamni o‘ldirgan nobakor senmisan, hoy chumoli? — deb chunon qichqiribdiki, daraxtlar egilib, uchi yergacha borib tegibdi.

Dev gurzisini boshi uzra ko‘tarib Pavlushaga qarab uloqtiribdi. Cho‘pon bola daraxt ortiga yashirinib, gurzi daraxtga sanchilibdi. Shunda dev qarag‘ayni uchidan tutamlab ildiz-pildizi bilan sug‘uribdi-da:

-Hozir mana bu kaltak bilan boplab tushiray- ki! — deb o‘kiribdi.

Pavlusha ham, qachon dev meni yuz yoshli qarag‘ay bilan boplab tushirarkan, deb qarab turadigan anoyilardan ekanmi. U daraxt shoxlari orasidan lip etib o‘tibdi-yu, tilsim qilichni devning ulkan etigi o‘kchasiga suqibdi.

Etik laxtak-laxtak bo‘lib titilib ketibdi, yer qondan alvon tusga kiribdi, ikkinchi dev ham yerga gumburlab ag‘darilibdi-yu, jon beribdi.

«Endi bittaginasi qoldi», deb o‘ylabdi Pavlusha.

Ertasiga cho‘pon bola o‘rmonga kirar-kirmas daraxt ortidan uchinchi dev otilib chiqibdi-yu, temir gurzisini qo‘ylarga qarab uloqtiribdi.

Bir yuz ellik sovliq gurzidan yaralanibdi, bir yuz ellik sovliq esa yerga yumalab harom qotibdi. Qirilib yotgan qo‘ylarni ko‘rib Pavlushaning chunonam g‘azabi alanga olibdiki, qo‘rquv- po‘rquvni ham unutib devga tashlanibdi.

Yana yuz ellik sovliqning boshiga yetish uchun dev yerdan gurzisini olgani engashgan ekan, Pavlusha fursatni boy bermay tilsim qilich bilan devning qo‘liga solibdi-ku. Qip-qizil qon favvora bo‘lib otilibdi-yu, uchinchi dev ham til tortmay yerda cho‘zilib qolibdi.

Cho‘pon bola oxirgi devni yer tishlatgandan keyin tilsim qilichning rangi xira tortibdi. Aftidan uning mo‘jizali kuchi tugagan ko‘rinadi.

Pavlusha ham xursand, ham g‘amgin ekan.

O‘ng tomonga qarasa devlardan xalos bo‘lgan o‘rmonni ko‘rib, dili yayrarkan. Bo‘lmasamchi, endi odamlar bemalol o‘rmonda sayr qiladi, mevalar, zamburug‘lar, yong‘oqlar teradi, uy qurgani daraxt kesadi, ko‘m-ko‘k yaylovda poda boqadi.

Chap tomonga, yer bilan bitta bo‘lib qirilib yotgan qo‘ylarga qarasa, yuragi qonga to‘larkan, sovliqlar toshlarga o‘xshab, qimir etmay yotisharkan.

Cho‘pon bola basharasini yerga bosib xuddi yosh boladay ho‘ngrab yig‘lab yuboribdi.

-Voy sovliqlarim! Jonivorlarim! Sizlarga aslo ozor bermas edim, gavron bilan savalamasdim, tosh otib quvlamasdim, endi nima qilaman? Keksa cho‘ponning oldiga qaysi yuz bilan boraman? Unga nima deyman?!

U uzoq yig‘labdi, biroz ko‘ngli bo‘shagandan keyin mulohaza qila boshlabdi: «Ko‘z yoshi dardingga davo bo‘lolmaydi, qo‘ylarni tiriltirolmaydi. Undan ko‘ra yaxshiroq yaylov qidiray, bu yerning o‘tini chimdib ketishibdio.

Shunday deya u qo‘ylarni ekinzor-u qarag‘ayzor, qayinzor-u tilog‘ochzorlar tomonga, qayerda qalinroq, shiraliroq, endi gulga kirgan o‘tlar bo‘lsa, o‘sha yoqqa qarab hayday ketibdi.

Qo‘ylarga qarab turib-turib cho‘pon bolaning hayrati oshgandan oshibdi. Nimaga deganda yaylovda shunday o‘tlar barq urib yotibdi-yu, qo‘ylar bo‘lsa qiyo boqmay botqoq bormi, o‘r-u qir bormi, pisand qilmay to‘g‘riga chopib ketayotganmish.

-To‘xta! To‘xta! — deb qichqirarmish Pavlusha.

Qayoqda! Xuddi birov oldiga solib quvayotgan- day qo‘ylar o‘qday uchib ketaveribdi.

Hash-pash deguncha ular yalanglikka kelishibdi. Asriy tilog'ochlar yalanglikni chor atrofdan o'rab olib, o'rtada oppoq marmar qal'a savlat to'kib turganmish. Quyosh nuridan qal'a ko'zni olguday charaqlar, xuddi qor chaplab chiqqanday jimirlar ekan.

Qo'ylar shu yerga kelganda taqqa to'xtab, cho'pon bolaga burilib qarashibdi.

Bu qal'a kimniki ekanligini Pavel darhol anglabdi.

U keng zinadan yurib chiqib, qal'a ichkarisiga qadam qo'yibdi. Eh-ha, nimalar yo'q ekan u yerda! Xuddi mehrobdan baland-baland xobgohlar, darvozaday keladigan eshiklar, ko'm-ko'k ko'lday tovlanib turgan yaltiroq ruxli derazalar!

Stollar-u peshtaxtalar, tokchay-u sandiqlar, ko'zay-u idish-tovoqlar — hammasi devlarning o'ziga mos-monand emish.

Pavlusha bochkaday keladigan xumdagi sutdan simiribdi, xuddi pichan g'aramiday keladigan karavay nondan bir tishlam uzibdi.

Muhtasham xobgohlardan o'tib borarkan, Pavlushaning ko'zi devorda osig'liq ov xaltasiga tushibdi. Peshtaxtaga chiqib, qo'lini ov xaltaga suqibdi-da, undan oltin shoxni olibdi. Oltin shox devlarning o'ziga juda mos ekan-u, Pavlushaning qo'lida u beso'naqay g'olaga o'xshab ketarkan.

Cho'pon bola damini ichiga chuqur tortibdi-da, shoxga puflabdi.

Shunda eshiklar lang ochilib ketibdi-yu, dahlizga egniga kumush kaftan, boshiga lochin qanotli shlyapa qo'ndirgan burg'uchi kirib kelibdi. U qo'llarini ikki yoniga tirab cho'pon bola oldiga kelib turibdi-da, shunday debdi:

-Xaloskorimiz, yovuz devlardan balogardonimiz, xush kelibsan! Bu kun kelishini necha yillardan beri intiq bo'lib kutib yotardik, mana, umidimiz ro'yobga chiqdi!

Pavel uning gaplarini jim eshitib tursa ham quloqlariga ishonmasmish, burg'uchi bo'lsa hamon vaysab yotganmish:

-Yer tagida uch ming askar azob chekib yotibdi. Yovuz devlar bularni bamisoli asirlarday timqorong'i, tor handaqdan chiqarmay qo'ydi. Sen esa bizlarga bepoyon dalalarni, saxovatli quyoshni, qush erkinligini baxshida etding. Shu damdan baxt hamisha hamrohing bo'lsin! Omad doim yor bo'lsin!

Shunday deb turib shoxga bir puflagan ekan, birdan yer ostidan dukur-dukur, gumbur-gumbur ovozlari kela boshlabdi. Hayal o'tmay zinada askarlar ko'rinibdi. Hayratdan og'zi lang ochilib qolgan Pavlushaning ko'z oldidan askarlar guras-guras bo'lib o'taveribdi.

Bu mo'jizalarga qarab turib, cho'pon bolaning yuragi zavq-shavqqa to'lsa, qirilayotgan qo'ylarini eslab yuragi bir tutam bo'lib ketarkan.

-Ha, buncha qayg'uga botmasang, dehqon o'g'il? — deb so'rabdi undan burg'uchi. - Bundoq dardingni ayt-chi, zora joningga ora kirsak.

-Men qayg'uga botmay kim botsin? — debdi cho'pon bola. — Uchinchi dev naq bir yuz ellik qo'yimning boshiga yetdi. Yam-yashil yaylovda qanaqangi yayrab yurmasdi, o't chimdiganlarini ko'rib men ham yayrab ketardim. Endi bo'lsa hammasi tosh qotib yotibdi.

-Kuyinma! O'rmonda kun chiqmay turib qo'ylaring tirilib, bitta qolmay oldingga keladi.

Shunday deb turib askarga suvli xumni olib borib, o'lib yotgan qo'ylarga purkashni buyuribdi.

Askar yaylovga boribdi, o'lib yotgan qo'ylarga obihayotdan purkab chiqibdi. Qo'ylar dik-dik o'rnidan turib, shudringlarni to'zitib silkinib, quvnoq ma'raganicha qo'tonga qarab chopaveribdi.

Kechgacha qo'ylar saroy oldidagi o'tloqzorda o'tlab yuribdi, burg'uchi bo'lsa ikkala askari bilan yurib, cho'pon bolaga hamma xonalarni, xazinani va ajoyib-g'aroyib mo'jizalarni ko'rsatib, tomosha qildiribdi. Yurib-yurib ular tagxonaga kelib qolishibdi. O'sha yerdagi poxol bostirma ostida bir quduq bo'lib, quduqda suv emas, limmo-lim oltin ekan.

Askarlar cho‘pon bolani ikkala tomonidan ushlab ko‘tarib, boshini quduqqa bir tiqib olishibdi-da, qaytarib yerga qo‘yishibdi.

Burg‘uchi esa qo‘njidan mis ko‘zguni olib shunday debdi:

-O‘zingga bir qarab qo‘y-chi, dehqon bola!

Pavlusha ko‘zguda o‘zini ko‘rib, dong qotib qolibdi. To‘zigan, unniqib ketgan paxmoq o‘rnida jingalak-jingalak oltin soch tovlanib turganmish.

Kun botish oldidan Pavlusha, burg‘uchi va askarlar bilan xayr-xo‘sh qilibdi-da, suruvni uyga haydab ketibdi.

O‘rmon ichidan o‘tib borayotib esa oltin sochimni birov ko‘rib qolmasin, deb boshiga qiyiqcha tang‘ib olibdi.

Qo‘raga kelganda keksa cho‘pon qo‘ylarm bir- bir ko‘zdan kechirib, debdi:

-Obbo, qo‘ylar bir to‘yib o‘tlagan ko‘rinadi-ku, qara, biqinlari tirsillab, dum-dumaloq bo‘lib qolibdi-ya. Hoynahoy o‘rmonda boqqansan, shundaymi?

Cho‘pon bola hech nima deb javob qilmabdi.

Nima ham derdim, devlar tegmasa qo‘ylarni o‘rmonda boqaver. Iya, boshingni bog‘lab olibsanmi? Nima qildi?

-Shoxga urib oldim...

Shu-shu bo‘libdi-yu, qo‘ylar har kuni qal‘a yonidagi o‘tloqzorda o‘tlaydigan, Pavlusha bo‘lsa askarlar bilan ichkarida qandini uradigan, keksa cho‘pon esa Pavlushadan suruvni qayoqqa haydab bording, boshingni nega bog‘lab olding, deb so‘ramaydigan bo‘libdi.

Oradan ancha vaqtlar o‘tib, knyaz barcha a‘yonlarini huzuriga chorlabdi-da, saltanatida nechta shisha quyuvchi bo‘lsa, hammasini yig‘ishni va shisha tog‘i quyishni amri-farmon qilibdi. Tog‘ bo‘lganda ham xuddi Chantoriyaday cho‘qqisi minora uchiga o‘xshab o‘tkir bo‘lsin, hatto Odradan ham charaqlab ko‘rinib tursin debdi.

Mana, aytgan tog‘ ham qad ko‘taribdi, moviy suvda aksi charaqlab turganmish, quyoshdan yal- yal yonarmish. Shunda knyazning jarchisi jar chaqirib qolibdi-ku:

-Kimki uch karra otda cho‘qqini ishg‘ol qilsa, knyaz qizini shunga beradi!

Knyazning qizi yakka-yu yagonaligini, agar knyaz o‘lsa, butun davlati-yu sarvati shu qiziga meros qolishini hamma bilarkan.

Bu xabar yashin tezligida yoyilib, atrof-atrofdan knyaz saroyi tomon botirlar, ritsarlar, nomdor shahzodalar kela boshlabdi. Har kim baxtini sinab ko‘rmoqchi bo‘libdi.

Lekin ish ular o‘ylaganchalik oson bo‘lmabdi.

Bittasining tagidagi ot nobud bo‘libdi, ikkinchisi bo‘ynini qayirib olibdi, uchinchisi o‘zi ham, oti ham til tortmay o‘libdi. Xullas, qay biri urinib ko‘rmasin, falokatga yo‘liqaveribdi, birontasi loaqal tog‘ning yarmiga ham chiqolmabdi.

Pavlusha o‘sha kuni odatdagiday suruvini o‘rmonga haydab boribdi.

U qal‘a oldiga kelganda burg‘uchi unga qarab debdi:

-Qani, hov dehqonvachcha, sen ham bir omadingni sinab ko‘r. Devlarning otxonasidan senga bir otni beramiz. Otlar devlarga kichiklik qilardi- yu, lekin ular shunchaki ermak uchun boqishardi, otlarga har xil o‘yinlar o‘rgatishardi.

Otxonadan qora qashqani yetaklab chiqishibdi. Uch norg‘ul yigit yelkasida mingashib o‘tirsam ham egargacha yetmashmish, ana bunaqa otlar ham bo‘larkan! Otning hamma abzali kumushdan emish — yugani ham, qanjirg‘asi ham, egar-u jazliqlarigacha kumushdan ekan. Taqasining mixlari esa olmosdan emish.

Pavlushaga kumush parchadan tikilgan kaftan kiygazishibdi, otning biqiniga narvon tirashibdi, Pavlusha narvondan chiqib otga o‘tiribdi-yu, hayyo huv deb jo‘nab ketibdi!

Pavlusha o‘rmondan ketib borarkan, oltin sochlari quyoshda charaqlab, daraxt uchlarini zarrin nurlarga chulg‘abdi.

Xaloyiq hayratdan yoqa ushlabdi, orani ochib, otga yo‘l berarkan, ko‘z ko‘rib, quloq eshitmagan bu ulkan tulpor qayoqdan kelib qoldi ekan, deb og‘izlari ochilib qolibdi.

Pavlusha otni niqtagan ekan, ot bir sapchib tog‘ning qoq belidan qaytibdi. Ikkinchi bor sapchigan ekan, cho‘qqining qoq tepasiga borib qo‘nibdi. Pastga qarab sapchigan ekan, ko‘z ochib yumguncha yerda paydo bo‘libdi.

Malika sevinchining cheki yo‘q emish. U botir chavandozga qarab billur uzugini otibdi, cho‘pon bola uzukni havoda tutib olibdi-da, o‘rmon tomonga ot solib ketibdi.

Pavlusha kechqurun suruvni haydab kelganda kekxa cho‘pon hayajon bilan debdi:

-Eh, shunday zo‘r tomosha bo‘ldiki, asti qo‘yaver! Bir azamat shisha toqqa qora duldul bilan kelib qoldi desang-chi, oti ham naq uyday keladi-ya!

Ertasiga askarlar otxonadan chavkar otni yetaklab chiqishibdi. Oldingisini bahaybat degan edik, bunisi undan ham bahaybatroq ekan. Bunisining yugan-suvliqlari-yu egar-jabduqlari — hamma- hammasi toza oltindan ekan. Kaftani oltindan, sochlari oltin, qarab to‘ymaysiz — jimjimasi ko‘zni olarmish.

Yana narvondan chiqib otga minibdi-yu, cho‘pon bola shisha toqqa ot qo‘yib ketibdi.

O‘sha kuni bironta ham chavandoz tog‘ning yarmisigacha ham chiqolmabdi. Bekorga chiqib, beli mayib bo‘lishini kim ham xohlardi, deysiz.

Xaloyiq, kechagi azamat bugun ham kelarmikin-a, o‘sha otni yana ko‘rarmikanmiz-a, u yigit kim bo‘ldi o‘zi, asli-nasli qayerdan ekan, deb yo‘lga ko‘z tuta boshlabdi.

Uzoqdan chavkar ot, otning ustida oltin kaftanli chavandozni ko‘rishi bilan xaloyiq tog‘ni o‘rab olibdi, illo-billo otning tizginidan tutib olamiz-da, azamatni o‘zini va asli-nasli kim ekanini aytmaguncha qo‘yib yubormaymiz, deb ahd qilibdi.

Pavlusha otni niqtabdi. Ot jon-jahdi bilan sapchib, tog‘ning qoq beligacha boribdi. Ikkinchi bor sakragan ekan, cho‘qqiga borib qo‘nibdi.

Cho‘qqida turib Pavlusha pastga qarasa, odamlar tog‘ni qurshab olganmish, uning yo‘lini bog‘lab olishganini anglabdi. U o‘ng yonbag‘ridan tushaman degandek qo‘li bilan ko‘rsatib ishora qilibdi. Xaloyiq guv etib o‘ng tomonga o‘tib olibdi-yu, Pavlusha chap tomondan sakrabdi, havoda malika otgan uzukni tutibdi-da, o‘rmon tomonga o‘qday uchib ketibdi. Zumda u ko‘zdan nomni- shonsiz g‘oyib bo‘libdi.

Kechqurun Pavlusha suruvni haydab kelganda, kekxa cho‘pon yana so‘zlay ketibdi:

-Kechagi azamat bugun ham keldi. Faqat oti qora tulpor emas, chavkar. Odamlar uni tutib olmoqchi bo‘lgandi, qaydam, o‘rmonga kirib ketdi, hamma og‘zini ochib qolaverdi.

-Cho‘qqiga chiqa oldimi? — deb so‘rabdi Pavlusha va g‘alati kulib qo‘yibdi.

-Bo‘lmasam-chi! Ikki sakragan edi, cho‘qqining uchida turibdi-da, azamat.

Uchinchi kuni chol debdi:

Shisha toqqa sen ham yur, o‘sha odamni bir ko‘rib qo‘y. Qo‘ylarni qo‘rada qoldira qol, bugun-cha xas-xashak yeb turar. Qani, yur men bilan.

Pavlusha esa unamabdi:

-Yozda pichan berib isrof qilib o‘tiramizmi? Yaxshisi suruvni yaylovga olib chiqay, kechqurun nima bo‘lganini o‘zingiz gapirib bera qolarsiz.

-G‘irt nodon ekansan! — ranjibdi kekxa cho‘pon.

Pavlusha kulib qo‘yibdi-da, qo‘ylarni qo‘radan chiqarib, o‘rmonga haydab ketibdi.

Shartga ko‘ra bu gal toqqa chiqishning oxirgi uchinchi kuni ekan.

Askarlar cho‘pon bolaga olmos qadab bezatilgan kaftan kiydirishibdi. Ostidagi oti kashtan zotidan bo‘lib, yollari tizzasidan, dumi yerga tegib turarkan. Ustidagi abzallari boshidan oyoq olmos bilan bezatilgan ekan.

Pavlusha ko‘m-ko‘k dalalar, qop-qorong‘i o‘rmonlar osha ketib borarkan, olmoslari yalt-yult qilib, ko‘zni qamashtirmish.

Bu safar knyaz bilan malika ham bu azamat yigit kimligini bilishga juda qiziqib qolishibdi. Endi cho‘pon bolaning qutulib chiqishi amri mahol ekan, nimaga deganda knyazning jangchilari tog‘ni uch qator bo‘lib qurshab olishgan ekan-da.

Pavlusha toqqa yaqinlashib, otini niqtabdi. Ot bulutday ko‘chib parvoz qilibdi-yu, ko‘z ochib- yumguncha cho‘qqiga borib qo‘nibdi.

Shunda pastdagilar chuvvos solib qichqira boshlashibdi:

-Ushla uni! Ushla!

Ot tuyoqlarini toqqa tirab bir chirangan ekan, jangchilarning ustidan yashindek ko‘chib o‘tibdi. Pavlusha malikaning uzugini tutib olibdi-yu, o‘rmon tomonga yo‘l olibdi.

U otning boshini bo‘sh qo‘yimi. O‘rmonda esa, changalzorda dev yashirinib yotgan ekan, Pavlushani o‘ldirib, evaziga knyazdan katta in‘om olaman, deb o‘zicha qasd qilib qo‘ygan ekan.

Pavlusha shamoldek yelib kelayotganda dev shartta uning yo‘lini to‘sib chiqibdi-da, qilichini sermabdi.

Ammo u har qancha mo‘ljalga olmasin, har qancha urinib-chiranmasin, uzangidan nariga o‘tolmabdi. Qilich etikni ayirib yuboribdi, cho‘pon bolaning oyog‘ini tilib o‘tibdi, olmos uzangiga tegib sinibdi, oxiri pahlavonning o‘kchasiga botib, chiqmay qolibdi.

Askarlar cho‘pon bolaning yarasini buloq suvida chayishibdi, ayiq yog‘i surishibdi. Yara birpasda bitibdi-qo‘yibdi, faqat teri ustida bilinar-bilinmas chandiq qolibdi, xolos.

Kechqurun keksa cho‘pon Pavlushaga shunday dermish:

-Shisha toqqa bormay ko‘p nodonlik qilding, bolam. Borganingda ko‘zing bilan ko‘rarding haligi azamatni. Naq uch qatorlik jangchilar ustidan sakrab o‘tib, o‘rmonga ot qo‘yib ketdi. Ammo endi hech qayoqqa qochib qutulolmaydi — o‘ng oyog‘idan yaralashdi-da.

Bir kuni kechqurun malika ko‘chani tomosha qilib o‘tirgan ekan, qo‘ylarni haydab Pavlusha o‘tib qolibdi. Shunda malika kanizagiga debdi:

-Anavi cho‘ponning qo‘ylarini qara, biri biridan semiz, biri biridan iligi to‘q. Ichida bironta oqsoq-poqsog‘i ham yo‘q, gavron urganini ko‘rmaysan. Suruvga yetib yurolmagan qo‘zichoqni qo‘liga ko‘tarib oladi. Qanday ajoyib cho‘pon ekan! O‘zi ham kambag‘algina ekan, oyog‘idagi etigi sharti ketib, parti qolgan, boshida shapkasi ham yo‘q, bir parcha lattani tang‘ib olibdi, boyoqish. Mana bu uch talerni oborib ber, boshiga shapka bilan oyog‘iga etik sotib olsin.

Kanizak og‘ilxonaga boribdi-da, malikaning gaplarini oqizmay-tomizmay Pavlushaga yetkazibdi va uch talerni tutqazibdi.

Pavlusha kulib, tanga pullarni yerga otibdi, tangalar bir-biriga urilib ovoz beribdi. Pavlusha keksa cho‘ponning nevaralarini chaqirib debdi:

-Jingir-jingir mullajiring! Jingir-jingir mullajiring! Hoy bolajonlar, tog‘da bitgan lolajonlar, kelinglar, pullarni yerga urib o‘ynab qolinglar!

Kanizak boshini changallaganicha bekasining huzuriga chopib boribdi va aql bovar qilmaydigan xabarni yetkazibdi: bu nonko‘r cho‘pon uch talerni pul hisoblamay, shartta yerga uloqtirdi-ku!

Kun ketidan kunlar, hafta ketidan haftalar o‘tibdi. Knyaz bilan malika uch karra shisha tog‘ni zabt etgan bahodirning yo‘liga ko‘z tikib, rosa poylashibdi, lekin undan dom-darak yo‘qmish.

Kuta-kuta toqati toq bo‘lgan knyaz saroy munajjimlarini chaqirib debdi:

-Shisha tog‘ni uch karra zabt etgan azamatning qayerdaligini o‘sha osmoni falakdagi yulduzlaringiz, quyoshlaringiz, oylaringiz aytib berolmas ekan, suf sizlarning donolingiz-u olimligingizga!

Olimlar har biri o‘z bo‘lmasiga qarab ketibdi. Bo‘lmalari baland-baland ustunlar uchida joylashgan bo‘lib, tomlar ham, daraxtlar ham, minoralar ham osmondagi sayyoralarni

to'solmas ekan, shu bois suzib borayotgan bulutlarning tezligini ham ular ko'z ochib-yumguncha hisoblab chiqishar ekan.

Birinchi munajjim osmonga uch kecha-yu uch kunduz tikilibdi. Nimalarnidir hisoblabdi, cho't qoqibdi, naqshlar chizibdi, to'rtinchi kuni knyazga ro'para bo'lib debdi:

-Marhamatli shohim, azamat bahodir ajnabiy emas, o'z fuqarongiz bo'lib chiqdi.

Knyaz a'yonlarini Sileziyaning barcha shahar va qishloqlariga tarqatibdi va azamat chavandozni ritsar va shlyaxtalar orasidan qidirib topishni buyuribdi. A'yonlar qidirishibdi, qidirishibdi, oxiri ikki qo'llarini burunlariga tiqib qaytib kelishibdi.

Ikkinchi munajjim yetti kecha-yu yetti kunduz osmonga tikilibdi — nimalarnidir hisoblabdi, cho't qoqibdi, naqshlar chizibdi, sakkizinchi kuni knyazga ro'para bo'lib, debdi:

-Marhamatli shohim, u azamat saroyingizda xizmat qilib, noningizni yer ekan.

Knyaz saroy ahllarini, jangchilarini, posbonlarni bittama-bitta so'roq qildiribdi, biroq azamat chavandoz ular orasidan topilmabdi.

Uchinchi munajjim to'qqiz kecha-yu to'qqiz kunduz osmonga tikilibdi, nimalarnidir o'lchabdi, cho't qoqibdi, naqshlar chizibdi, o'ninchi kuni knyazga ro'para bo'lib, debdi:

-Marhamatli shohim, bu azamat chavandoz shlyaxta zotidan emas ekan, oddiy mehnatkash bo'lib, bor bisotini otasining azasiga sarflab qo'yibdi.

Molboqarlar, dehqonlar, tikuvchilar, boshmoqchilar orasidan qidirishibdi, baribir topisholmabdi.

Qancha vaqt o'tganini birov bilmaydi, bir kuni malika deraza oldida ko'chani tomosha qilib o'tirgan ekan. Nima bo'libdi-yu, Pavlusha suruvni haydab o'tib qolibdi. Malika Pavlushani ko'rishi bilan yalt etib otasiga qarab debdi:

-Otajon, cho'pon-chi?

-Nima — cho'pon?

-Cho'pondan so'radingizmi?

Juda bir nochor xizmatkori ham borligini knyaz endi eslabdi. Oyog'iga yirtiq etik kiygan, boshiga bir parcha latta tang'ib olgan cho'ponning suruvni oldiga solib haydab ketayotganini knyaz ilgarilari ko'p ko'rgan ekan. Shuni eslabdi-yu, kulib yuboribdi.

-Mayli desang, — debdi u, — keksa cho'pondan so'rab ko'ray.

-So'rang, otajon, albatta so'rang.

Keksa cho'ponga odam yuborishibdi. Knyazdan odam kelganini ko'rib bechora keksa cho'pon ham hayron bo'libdi, ham vahimaga tushibdi: mendaqa mayda odamlarni knyaz saroyiga har doim ham chaqiraverishmaydi-da.

-Qani, ayt-chi, chol, — debdi knyaz, — shisha toqqa uch karra chiqqan chavandozni qidirilganda shogirding cho'ponni esdan chiqarishmaganmidi?

-Allaqanday mishiqlining kimga ham keragi bor? Ulkan tulporni tomosha qilgani yur deganimda bormagan o'sha nodon-da. Malikamiz marhamat qilib berib yuborgan uch talerni bolalarga o'ynanglar deb otib yuborganiga nima deysiz! Dunyoda ikkita tentak bo'lsa, bittasi shu, agar bitta bo'lsa, shuning o'zi.

-Tentaklikka tentak ekan, ammo har ishda adolat zarur, — debdi knyaz va uchta mulozimni qo'raga yuboribdi.

Mulozimlar yo'l-yo'lakay rosa kulishibdi.

-Shahzodaning ishqi qurbaqaga tushibdi, deganlari shu bo'lsa kerak! — debdi biri.

-Boshidagi qo'tirini aytsang-chi, bekorga latta-puttani chirmab olmaydi, — kesatibdi ikkinchisi.

-Boshidagi lattani shartta yulib olaman, o'shanda ko'ramiz qo'lidan nima kelishini, — gupillabdi uchinchisi.

Ular qo'yxonaga kirishibdi-da, cho'pon bolaga yuzma-yuz kelib, so'rashibdi:

-Shisha toqqa uch karra chiqqan senmiding?

-Ha, — hech narsa bo‘lmagandek xotirjam javob beribdi Pavlusha.

Ikkala mulozim qotib-qotib kulishibdi, uchinchisi g‘azablanib, yer tepinibdi.

-Hoy isqirt, nima deytganingni bilasanmi? Malika bilan hazillashishni senga kim qo‘yibdi? — deb o‘shqiribdi u va cho‘pon bolaning boshidan lattani yulqib olibdi.

Cho‘pon bolaning oltin sochlari yelkasiga yoyilib tushibdi-yu, qo‘ra ichida zo‘r alanga yonganday atrof charaqlab ketibdi. Mulozimlar dong qotib, tillari tanglayiga yopishib, kalimaga kelmay qolibdi. Ularning taxta bo‘lib qolganini ko‘rib, Pavlusha debdi:

-Hali bunisi holva. Men sizga boshqa hunarlarimni ham ko‘rsatishim mumkin.

Kechasi boshiga yostiq qilib yotadigan bir bog‘lam poxol ichidan malika hadya qilgan yoqut, zumrad va billur uzukni chiqaribdi.

Mulozimlarning ishonmay ilojlari ham qolmabdi.

Ular oyoqlarini qo‘llariga olganicha saroy tomon uchib ketishibdi va:

-Azamat chavandoz topildi! Kuyov topildi! — deb baqira ketishibdi.

Pavlushani izzat-u ikrom bilan saroyga keltirishibdi.

Knyaz bilan qizi malika taxtiravonda o‘tirisharkan, atroflarini a‘yonlar, arkoni davlatlar, aslzoda zodagonlar qurshab olishganmish, ro‘paradagi peshtaxtaga solingan guldor namatda esa oyog‘ida yirtiq choriq, egnida titig‘i chiqqan chakmon, oltin sochlari yelkasiga yoyilgan cho‘pon bola o‘tirganmish.

-Qani, botir ritsar, bir boshdan gapirib berchi, qanday qilib qahramon bo‘lding?

Pavlusha gapiruvchi eman bormi, olovpurkar qilich bormi, o‘rmondagi qasr bormi, yerosti jangchilari bormi, ulkan otlar bormi, xazinadagi bitmas-tuganmas boyliklar bormi — hamma-hammasini burro-burro qilib so‘zlab beribdi. Endi xazina-yu undagi boyliklar uniki, cho‘pon bolaniki ekanini ham alohida ta’kidlabdi.

Knyaz bir ishora qilgan ekan, hamma otga o‘tirib, o‘rmonga yo‘l olibdi. Borib qarasha, rostdan ham cho‘pon bola aytganidan bir tus o‘zgacha emasmish, muhtasham qasr savlat to‘kib turganmish, jangchilar quollarini qo‘lga olib, qo‘mondonning amriga muntazirmish, xazinada behisob boylik achib yotganmish, otxonada ulkan otlar yer tepinarmish.

Endi nimaga ham qarab o‘tirishardi — to‘y-tantanani boshlab yuborishibdi. Mehmonlar shunaqangi ko‘p o‘ynashibdiki, keyin uch oygacha oyoqlarini olisholmay yurishibdi, odamlar bo‘lsa to‘yni roppa-rosa bir yil ta’rif-tavsif qilishdan charchashmabdi.

“Oltin shahzoda” kitobidan